

Basra ve Kûfe Ekolleri Arasındaki Gramer Tartışmaları (Yûsuf b. Hamza eş-Şehrezûrî'nin ez-Zehebu'l-muzâb fî mezâhibi'n-nuhât Adlı Eseri Özelinde)

Grammatical Debates between the Schools of Basra and Kufa (Specific to Yûsuf b. Hamza al-Shahrazûrî's al-Zaḥab al-muzâb fî mezâhibi al-nuhât)

Mahfuz GEYLANİ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Bilim

Dalı, Çanakkale, Türkiye

ORCID: 0000-0001-6148-4342| E-mail: mahfuzokulevi@hotmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Cite as/Atıf: Geylani, M. (2025). Basra ve Kûfe Ekolleri Arasındaki Gramer Tartışmaları (Yûsuf b. Hamza eş-Şehrezûrî'nin ez-Zehebu'l-muzâb fî mezâhibi'n-nuhât Adlı Eseri Özelinde). *Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 12-21.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 14.08.2025 **Kabul Tarihi / Accepted:**17.12. 2025

Yayın Tarihi / Published: 31.12.2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December 5

Cilt/ Volume: 5 Sayı/ Issue: 2

Sayfa / Pages:12-21

İntihal / İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two reviewers and confirmed to be plagiarism-free.

Yayıncı / Published by: Siirt Üniversitesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi / Siirt University Journal of Social Sciences Research

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Mahfuz GEYLANİ). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Öz

Arap dilbiliminin kökleri, Ebu'l-Esved ed-Duelî'nin öncü çalışmalarına dayanır; bu çalışmaların akabinde, Arap dilinin gramer ve sentaks kurallarını şekillendiren Basra ve Kûfe dil ekolleri tesis edilmiştir. Bu ekoller, Arap dilinin yapısını sistematize etme çabalarının erken dönemdeki en önemli temsilcileridir. Bu iki ekol, Arap gramer kurallarının ve sözdizimsel terminolojisinin teşekkülünde merkezi bir rol oynamış, ancak zamanla aralarında belirgin teorik farklılıklar ortaya çıkmıştır. Hicri II. yüzyıldan itibaren faaliyet gösteren bu ekollerin mensupları, sadece bazı dilbilgisel meselelerde farklı görüşler sergilemekle kalmamış, aynı zamanda farklı nahiv terimleri de kullanmışlardır. Bu ekol içi çatışmaların bir sonucu olarak, Bağdat, Endülüs ve Mısır gibi yeni dilbilimsel ekoller ortaya çıkmıştır. Basra ve Kûfe dil ekollerinin Arap gramerinin teşekkülündeki merkezi rolü, bu ekoller arasındaki görüş ayrılıklarının anlaşılmasına yönelik literatürün önemini artırmıştır. Bu bağlamda, Yûsuf b. Hamza eş-Şehrezûrî'nin ez-Zehebu'l-muzâb fî mezâhibi'n-nuhât adlı eseri, iki ekolün nahiv konusundaki ihtilaflı yaklaşımlarını bir araya getiren özgün ve sistematik birincil kaynak olarak öne çıkmaktadır. Bu eser, ekollere atfedilen görüşlerin günümüze aktarımını sağlaması açısından hilâf ilmi alanındaki eserler arasında özel bir yer tutar. Bu çalışma, Şehrezûrî'nin söz konusu eserini temel alarak, Basra ve Kûfe ekolleri arasında tartışmalı olan nahiv konularını mukayeseli bir metodolojiyle incelemeyi ve böylece alandaki gelecekteki araştırmalara bir zemin sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, Basra, Kûfe, Yûsuf b. Hamza eş-Şehrezûrî, ez-Zehebu'l-muzâb fî mezâhibi'n-nuhât.

Abstract

The roots of Arabic linguistics can be traced back to the pioneering work of Abu al-Aswad al-Duelî, which led to the establishment of the Basra and Kufa schools of language, which shaped the rules of grammar and syntax of the Arabic language. These schools were the most important representatives of the early efforts to systematise the structure of the Arabic language. These two schools played a central role in the formation of Arabic grammatical rules and syntactic terminology. The members of these schools, which have been active since the second century Hijri, not only displayed different views on some grammatical issues, but also used different grammatical terms. In this context, Yûsuf b. Hamza al-Shahrazûrî's al-Zahab al-muzâb fî mezâhibi al-nuhât stands out as an original and systematic primary source that brings together the two schools' conflicting approaches to grammar. This work has a special place among the works in the field of khilâf science in terms of transferring the views attributed to the schools to the present day. This study aims to examine the controversial grammatical issues between the schools of Basra and Kufa with a comparative methodology based on Shahrazûrî's work in question.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Basra, Kufa, Yûsuf b. Hamza al-Shahrazûrî, ez-Zahab al-muzâb fî mezâhibi al-nuhât.

1. Yûsuf b. Hamza eş-Şehrezûrî'nin Hayatı ve İlmî Kişiliği

Kaynaklarda müellifin hayatı ile ilgili bilgiler son derece sınırlıdır. Müellif eserinin mukaddime kısmında hayatı ile ilgili bazı bilgilere yer vermiştir.

Asıl adı Yûsuf b. Hamza el-İlyâsî'dir. Şehrezûr'da ikamet ettiğinden dolayı eş-Şehrezûrî nisbesi ile anılmıştır. İbrâhim el-Alânî ve Mevlâ Muhammed el-Bevlevî'den ders almıştır. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 15, 16).

Yûsuf b. Hamza eş-Şehrezûrî, mukaddime kısmında telif etmiş olduğu eserlerini şu şekilde zikretmiştir: (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 19, 20).

1. *Hâşiyetun 'ala Kavli Ahmed el-Fenârî.*
2. *'Avnu 'l-bârî fî teshîli Kâdî Mirlârî.*
3. *Gâyetu izâhi 'l-celâl 'alâ Şerhi 'l- 'Akâidi 'l- 'Adûdiyye.*
4. *Hâşiyetun 'alâ Tefsîri sûreti 'l-fâtîha li 'l-Beydâvî.*
5. *Hâşiyetun 'alâ Hâşiyeti şerhi muhtasarı 'l-müntehâ li 's-Seyyid eş-Şerîf.*
6. *Hâşiyetun 'alâ Hidâyeti 'l-Mergînânî.*
7. *İmtihânı 'l-fuhûl.*
8. *ez-Zehebu 'l-muzâb fî mezâhibi 'n-nuhât.* Çalışma konumuzu oluşturan eseridir.

Bağdatlı İsmail Paşa (ö. 1839/1920) *İzâhu 'l-meknûn fî 'z-zeyli 'alâ Keşfi 'z-zunûn an esâmî 'l-kütüb ve 'l-fünûn* adlı eserinde bu eseri Yûsuf b. Hamza eş-Şehrezûrî'ye nispet etmiştir. (İsmail Paşa el-Bağdâdî, ts., s.1/544). Müellifin mukaddime kısmında da eserlerini zikrederken bu eserini de zikretmiş olması eserin müellife nispetinde herhangi bir tartışmanın olmadığını göstermektedir. Ayrıca muhakkik eserin yazma nüshalarının sonunda müellifin isminin yazılı olduğu bilgisini mukaddimede ifade etmiştir. Bağdatlı İsmail Paşa'nın bu eseri kendisine nispet etmesi haricinde müellif ile ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Bağdatlı İsmail Paşa müellifin vefat tarihini zikretmemiştir. Ancak eseri tahkik eden muhakkik yaptığı araştırmalar sonucunda müellifin hicrî 12. asırda yaşadığını kuvvetle muhtemel görmüştür.

2. ez-Zehebu'l-muzâb fî mezâhibi'n-nuhât Adlı Eser

Çalışma konumuzu oluşturan müellifin bu eseri Dr. Hamdî el-Cebâlî tarafından tahkik edilmiş olup milâdî 1997 yılında Nablus'ta basılmıştır.

Müellif, bu eserinde Basra ve Kûfe dil ekolleri arasındaki 118 ihtilâflı meseleyi ele almıştır. Müellif, mukaddime kısmında eserinin hacminin fazla olmaması için iki ekol arasındaki ihtilâflı meseleleri delilleri zikretmeden ele aldığını ifade etmiştir.

Eserin yazma nüshalarının bulunduğu kütüphaneler şunlardır: (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 9).

a. Medine'de Arif Hikmet Kütüphanesinde muhafaza edilen yazma nüsha. Bu nüsha 2565 rakamı ile muhafaz edilmiş olup 42 varakadan ibarettir. Bir sayfadaki satır sayısı 15 olup nesih hattı ile yazılmıştır. Yazma nüsha 1148/1735 yılında Ali b. Hüseyin hattı ile yazılmıştır.

b. Amerike Birleşik Devletleri Princeton Üniversitesinde muhafaza edilen yazma nüsha. Bu nüsha 2084 rakamı ile muhafaz edilmiş olup 25 varakadan ibarettir. Bir sayfadaki satır sayısı 15 olup ruka hattı ile yazılmıştır. Nüshayı yazan kişinin ismi yazılmamıştır. Yazma nüsha 1145/1732 tarihinde yazılmıştır.

3. Yûsuf b. Hamza eş-Şehrezûrî'nin Eserinde Yer Verdiği İhtilâflı Meseleler

Yûsuf b. Hamza eş-Şehrezûrî'nin eserinde yer verdiği Basra ve Kûfe dil ekolleri arasındaki ihtilâflı görüşlerden bazıları şunlardır:

3.1. Muzârî Fiilin Amili

Basra dil ekolüne göre muzârî fiili ref' eden âmil âmili manevidir. Yani muzârî fiilin isim yerinde zikredilmesidir. Kûfe dil ekolüne göre ise muzârî fiilin merfû olmasının nedeni başında herhangi bir nasb ve cezm edatının olmayışıdır. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 33). Kisâî'ye (ö. 189/805) göre ise muzâraat harfi muzârî fiili ref' etmiştir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 42)

3.2. Mefulûn Bihi Amili

Mefulûn bihin ne ile mansûb olduğu konusunda iki ekol farklı görüşler serdetmişlerdir. Basra dil ekolüne göre mefulûn bihi de amel eden sadece fiildir. Kûfe dil ekolüne göre ise fiil ve fâil ikisi birlikte mefulûn bihi de nasb ameli işler. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 35, 91)

3.3. إِنَّ ve Benzerlerinin Haberlerinin Amili

إِنَّ ve benzerlerinin haberlerinin haberlerinin ne ile merfû olduğu konusu ihtilaflıdır. Basra dil ekolüne göre إِنَّ ve benzerlerinin haberleri başındaki bu edatlar ile merfudur. Kûfe dil ekolüne göre ise إِنَّ ve benzerlerinin haberlerinin merfû oluşları bu edatlar sayesinde değildir. Ekol mensuplarına göre haber bu edatlar dahil olmadan önce olduğu gibi mübteda ile merfû olmuştur. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 63)

3.4. اسم Sözcüğünün İştikâkı

Kûfe dil ekolüne göre اسم sözcüğü “alâmet” anlamını ifade eden السِّمَّة sözcüğünden müştaktır. السِّمَّة sözcüğündeki “tâ” harfi hazfedilmiş olan “vâv” (و) harfinden ivaz (bedel) olarak gelmiştir. Basra dil ekolüne göre ise اسم sözcüğü سَمُو sözcüğünden müştaktır. Tahfif için “vâv” (و) harfi hazfedilmiş başına da vasil hemzesi ziyade edilmiştir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 79, 80)

3.5. Esmâ-i Sittenin İrâbı

Kûfe dil ekolüne göre esmâ-i sitte mütekellim yâ'sı dışındaki bir kelimeye izafe olduğunda hem hareke hem de harf ile irâb olur. Basra dil ekolüne göre ise sadece harf ile irâb olur. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 80, 81)

3.6. Maksûr İsmin Tesniyesinde “Elif” (ا) Harfinin Hazfi

Kûfe dil ekolüne göre maksûr ismin harfleri fazla olduğunda tesniye durumunda “elif” (ا) harfi hazfedilir. Ekol mensuplarına göre خَوْزَلَى ve قَهْقَرَى sözcüklerinin tesniyesi خَوْزَلَان ve قَهْقَرَان şeklinde gelir. Basra dil ekolüne göre ise tesniye durumunda “elif” (ا) harfinin hazfi caiz değildir. Basra ekolü mensuplarına göre zikri geçen sözcüklerin tesniyesi خَوْزَلَيَان ve قَهْقَرَيَان şeklinde gelir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 83)

3.7. يَزُنْ, يَعُدْ Fiilleri ve Benzerlerinde “Vâv” (و) Harfinin Hazfi

Kûfe dil ekolüne göre يَزُنْ, يَعُدْ ve benzerlerinde muteaddî ve lâzım arasında fark olması için “vâv” (و) harfi hazfedilmiştir. “Vâv” (و) harfi lâzım olan وِجْل/يُوجِلْ örneğinde hazfedilmez. Ancak müteaddî olan يَزُنْ وِزْنْ örneğinde ise hazfedilir. Basra ekolü mensuplarına göre ise يَزُنْ sözcüğünde “vâv” (و) harfi kesra ve “yâ” (ي) arasında yer aldığından dolayı hazfedilmiştir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 84)

3.8. سَيِّد ve مَيِّت Sözcüklerinin Vezni

Kûfe dil ekolüne göre سَيِّد ve مَيِّت sözcükleri فَعِيل vezni üzere gelmiştir. Ekol mensuplarına göre سَيِّد sözcüğünün aslı سَوِيْدْ şeklinde مَيِّت sözcüğünün aslı ise مَوِيْتْ şeklindedir. Her iki sözcükte de “vâv” (و) harfi “yâ” (ي) harfine kalbedilmiş ve “yâ” (ي) harfine idğam edilmiştir. Basra dil ekolü mensuplarına göre ise سَيِّد ve مَيِّت sözcükleri فَعِيل vezni üzeredirler. Ekol mensuplarına göre سَيِّد sözcüğünün aslı سَوِيْدْ şeklindedir. “Vâv” (و) harfinin harekesi “yâ” (ي) harfine nakledilmiş daha sonra ise “vâv” (و) harfi “yâ” (ي) harfine idğam edilmiştir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 87)

3.9. خَطَايَا Sözcüğünün Vezni

Kûfe dil ekolüne göre خَطَايَا sözcüğü خَطِيْبَة sözcüğünün çoğulu olup فَعَالِي vezni üzerindedir. Basra dil ekolü mensuplarına göre ise خَطَايَا sözcüğü فَعَالِل vezni üzerindedir. Ekol mensuplarına göre خَطَايَا sözcüğünün aslı خَطَايَا şeklindedir. İki hemze aynı kelimeye yan yana geldiğinden dolayı hemzelerden biri “yâ” (ي) harfine kalbedilmiştir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 87)

3.10. Mübtedâ ve Haberin Amili

Kûfe dil ekolüne göre mübtedâ haberi haber de mübtedâyı merfû kılar. Basra dil ekolü mensuplarına göre ise mübtedâ ibtidâ (ismin lafzî amillerden soyutlanması) ile merfû olur. Haber ise ekol mensuplarından bazıları ibtidâ ve mübtedânın birlikte haberi merfû kıldığı görüşünü savunurken diğer bazıları da haberin mübtedâ ile mübtedânın da ibtidâ (ismin lafzî amillerden soyutlanması) ile merfû olduğu görüşünü savunmuşlardır. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 88, 89)

3.11. Zarfın Kendisinden Sonra Gelen İsmi Merfû Kılması

Kûfe dil ekolü mensupları **أَمَامَكَ زَيْدٌ** örneğinde olduğu gibi zarfın isim üzerine mukaddem olması durumunda zarfın ismi merfû kıldığı görüşünü savunmuşlardır. Basra dile ekolü mensuplarından Ahfeş (ö. 215/830) ve Müberred de (ö. 286/900) bu görüşü benimsemişlerdir. Ancak Ahfeş ve Müberred dışındaki diğer Basra ekolü mensupları ise zarfın ismi merfû kılmadığı ismin ibtidâ ile merfû olduğu görüşünü savunmuşlardır. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 89, 90)

3.12. Mübtedânın Haberinin Zamir Tazammun Etmesi

Kûfe dil ekolüne göre **زَيْدٌ أَسَدٌ** örneğinde olduğu gibi haber camid bir isim olduğunda mübtedâ'ya dönen bir zamir tazammun eder. Ekol mensupları camid ismi müştâk ile tevil etmişlerdir. Ekol mensuplarına göre zikri geçen örnek **زَيْدٌ مُتَشَجِّعٌ** takdirindedir. Basra dil ekolü mensuplarına göre ise haber camid bir isim olduğunda zamir tazammun etmez. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 90)

3.13. Fiil Üzerine Mukaddem Olan Mansûb İsmi Amili

Kûfe dil ekolüne göre **زَيْدٌ ضَرَبْتُه** örneğinde geçen **زَيْدٌ** sözcüğü kendisinden sonra gelen fiil ile masnsubtur. Basra dil ekolü mensuplarına göre ise zikri geçen örnekte **زَيْدٌ** sözcüğü mukadder bir fiil ile mansûb olup örnek **زَيْدٌ ضَرَبْتُه** takdirindedir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 91)

3.14. **نعم** ve **بئس** Sözüklерinin İsim mi veya Fiil mi Oldukları

Kûfe dil ekolüne göre **نعم** ve **بئس** sözükleri isimdirler. Basra dil ekolü mensuplarına göre ise **نعم** ve **بئس** sözükleri çekimli olmayan fiildirler. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 92)

3.15. Tenâzu

زَيْدٌ جَانِيٌّ وَضَرَبْتُ زَيْدًا örneğinde olduğu gibi iki fiil kendilerinden sonra gelen zahir isimde amel etmek istediklerinde Kûfe dil ekolüne göre birinci fiilin amel etmesi daha evlâdır. Basra dil ekolü mensuplarına göre ise ikinci fiilin amel etmesi daha evladır. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 92)

3.16. Taaccub

Kûfe dil ekolüne göre taaccub anlamını ifade eden **أَفْعَلٌ** sözcüğü isimdir. Basra dil ekolü mensuplarına göre ise mazi fiildir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 93)

3.17. **ليس**'nin Haberinin Takdimi

Kûfe dil ekolüne göre **ليس**'nin haberinin kendisi üzerine takdimi caiz değildir. Basra ekolü mensuplarından Müberred de (ö. 286/900) bu görüşü benimsemiştir. Müberred dışındaki diğer Basra dil ekolü mensuplarına göre ise caizdir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 95)

3.18. **ليس** Anlamını İfade Eden **ما** Edatının Amel Etmesi

Kûfe dil ekolüne göre **ليس** anlamını ifade eden **ما** edatı haberde nasb ameli işlemez. Haber harf-i cerrin hazfi ile (mansûbun bi nez'î'l-hâfîd) mansûbtur. Basra dil ekolü mensuplarına göre ise **ليس** anlamını ifade eden **ما** edatı haberde nasb ameli işler. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 95)

3.19. İsm-i Fâilin Mefûlunun Takdim Edilmesi

Kûfe dil ekolüne göre **طَعَامَكَ مَا زَيْدٌ أَكَلَهُ** örneğinde olduğu gibi ism-i fâilin mefûlunun nefy edatı üzerine takdim edilmesi caizdir. Basra dil ekolü mensuplarına göre ise caiz değildir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 95)

3.20. **إنَّ** ve Kardeşlerinin Haberi Merfû Kılması

Kûfe dil ekolüne göre إِنَّ ve kardeşlerinin haberi merfû kılması caiz değildir. Basra dil ekolü mensuplarına göre ise caizdir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 96)

3.21. Haber Zikredilmeden Önce إِنَّ'nin İsmi Üzerine Atfı

Kûfe dil ekolüne göre haber zikredilmeden önce إِنَّ'nin isminin mahalline atfı caizdir. Basra dil ekolü mensuplarına göre ise caiz değildir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 96)

3.22. Muhaffef إِنَّ Edatının Amel Etmesi

Kûfe dil ekolüne göre muhaffef إِنَّ edatı isimde nasb ameli işlemez. Basra dil ekolü mensuplarına göre ise muhaffef إِنَّ edatı isimde nasb ameli işler. Ekol mensupları اَعْمَالَهُمْ رَبِّكَ اَيُّوْفِيَّتُهُمْ¹ ayetini bu konuda görüşlerine delil olarak ileri sürmüştür. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 97, 98)

3.23. Edatının Haberinin Başında “Lâm” Harfinin Gelmesi

Kûfe dil ekolüne göre إِنَّ edatının haberinin başında “lâm” harfinin gelmesi caiz olduğu gibi لَكِنَّ edatının haberinin başında da “lâm” harfinin gelmesi caizdir. Ekol mensupları مَا جَانِي زَيْدٌ لَكِنَّ عَمْرًا لَجَانِي örneğini buna delil olarak ileri sürmüşlerdir. Basra dil ekolü mensuplarına göre ise caiz değildir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 98)

3.24. Sözcüğünde Ayn Harfinden Önceki Birinci “Lâm” Harfinin Zaid Olup Olmadığı

Kûfe dil ekolüne göre لَعَلَّ sözcüğünde ayn harfinden önceki birinci “lâm” harfi aslî harftir. Basra dil ekolü mensuplarına göre zâiddir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 98)

3.25. Masdar ve Fiilin İştikâkı

Kûfe dil ekolüne göre masdar fiilden müştaktır. Basra dil ekolü mensuplarına göre ise fiil masdardan müştaktır. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 99)

3.26. Sözcüklerinin Mamûllerinin Kendileri Üzerine Takdim Edilmesi

Kûfe dil ekolüne göre عَلَيْكَ ve دُونَكَ sözcüklerinin mamûllerinin kendileri üzerine takdim edilmesi caizdir. Ancak Basra dil ekolü mensuplarına göre ise caiz değildir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 99)

3.27. Hâl'in Âmil Üzerine Takdim Edilmesi

Kûfe dil ekolüne göre hâlin zahir isim ile beraber olan âmil üzerine takdim edilmesi caiz değildir. Ancak hâlin zamir ile beraber olan âmil üzerine takdim edilmesi ise caizdir. Ekol mensupları رَاكِبًا جَاءَ زَيْدٌ cümlesini caiz kılmazken رَاكِبًا جِئْتُ cümlesini ise caiz kılmışlardır. Basra dil ekolü mensuplarına göre ise hâlin zahir isim veya zamir ile beraber olan âmil üzerine takdim edilmesi ise caizdir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 101)

3.28. Mâzî Fiilin Hâl Konumunda Gelmesi

Kûfe dil ekolüne göre mâzî fiilin hâl konumunda gelmesi caizdir. Basra dil ekolü mensuplarına göre ise mâzî fiilin hâl konumunda gelmesi caiz değildir. Ancak ekol mensupları mazi fiilin başında قَدْ edatı veya mazi fiilin mahzûf olan bir şeye sıfat olması durumlarında mâzî fiilin hâl konumunda gelmesini ittifak ile caiz kılmışlardır. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 102)

3.29. Temyizin Âmil Üzerine Takdim Edilmesi

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlerin çoğu تَطْيِبُ “nefis ayrılık ile hoşnut olmaz” örneğinde olduğu gibi fiilin çekimli olması durumunda temyizin fiil üzerine takdimini caiz kılmışlardır. Ancak Basra dil ekolüne mensup âlimlerin çoğuna göre ise caiz değildir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 103)

3.30. Müstesnâda Amel Eden Âmil

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlerden bazıları لِأْ edatının fiilden naib olduğunu ve müstesnâda amel ettiği görüşünü savunmuşlardır. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise fiil veya fiilin anlamı لِأْ edatı vasıtası ile müstesnâda amel etmiştir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 103, 104)

3.31. İstisnâ Edatının Cümlelerin Başında Gelmesi

¹ el-Hûd 11/111. Ayetin meali: “Şüphesiz rabbim, onların herbirine yaptıklarının karşılığını tam olarak verecektir.”

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlere göre **إِلَّا** istisnâ edatının cümlelerin başında zikredilmesi caizdir. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise caiz değildir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 104)

3.32. حاشا Edatı

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlere göre isitistnâda kullanılan **حاشا** mâzî fiildir. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise harfî cerdir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 105)

3.33. سواء Sözcüğünün İsim veya Zarf Olması

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlere göre **سواء** sözcüğünün isim veya zarf olması caizdir. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise **سواء** sözcüğü sadece zarf olabilir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 105)

3.34. كم Edatı

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlere göre **كم** örneklerinde geçen **كم** edatı mürekkeb bir sözcüktür. Aslı **ما** olup başına "kâf" (ك) harfî ziyede edilmiştir. Kesretu'l-istimalden (kullanım sıklığından) dolayı "elif" (ل) harfî hafzedilmiştir. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise aded için vazedilmiş müfred bir kelimedir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 106)

3.35. Kûsurat Anlamını İfade Eden Sözcüklerin İzâfe Edilmeleri

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlere göre **خمس** örneklerinde olduğu gibi kûsurat anlamını ifade eden sözcüklerin **عشر** sözcüğüne izâfe edilmeleri caizdir. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise caiz değildir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 107)

3.36. Münâda

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlere göre münâda müfred marife isim tenvin olmaksızın merfûdur. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise zamme üzere mebnidir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 109)

3.37. اللهم Sözcüğünde 'İvaz

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlere göre **الله** sözcüğünün sonundaki şeddeli "mim" (م) harfî nidâ harfînden ıvaz (bedel) değildir. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise şeddeli "mim" (م) harfî nidâ harfînden ıvazdır. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 109)

3.38. Nidâ Edatının Başında "أل" Takısı Olan Kelimelerin Başında Gelmesi

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlere göre **يا الرجل** örneğinde olduğu gibi nidâ edatının başında "أل" takısı olan kelimelerin başında gelmesi caizdir. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise caiz değildir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 109)

3.39. Muzâf'ın Terhîm Edilmesi

Kûfe dil ekolüne mensup âlimleri muzâf'ın terhîm edilmesine cevaz vermişlerdir. Basra dil ekolüne mensup âlimler ise cevaz vermemişlerdir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 110)

3.40. Sülâsî İsimlerde Terhîm

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlere göre sülâsî isimlerde terhîm caizdir. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise caiz değildir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 110)

3.41. Nekra Olan Kelimelerde ve Mevsûl İsimlerde Nudbe

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlere göre nekra olan kelimelerin ve mevsûl isimlerde nudbe caizdir. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise caiz değildir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 111)

3.42. Nudbe Alametinin Sıfatta Gelmesi

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlere göre **زيد الطويل** örneğinde olduğu gibi nudbe alametinin sıfatta gelmesi caizdir. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise caiz değildir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 111)

3.43. مِنْ Edatının Zaman ve Mekânda Kullanımı

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlere göre مِنْ edatının zaman ve mekânda kullanımı caizdir. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise مِنْ edatı mekâna has olup zamanda kullanımı caiz değildir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 111, 112)

3.44. رَبِّ Edatının İsim veya Harf Olduğu

Kûfe dil ekolüne mensup âlimler رَبِّ edatını كَمْ edatı üzerine hamletmişler ve isim olduğuna hükmetmişlerdir. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise رَبِّ edatı cer harfidir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 112)

3.45. Rubbe (رَبِّ) Anlamına Gelen “Vâv” (و) Edatının Amel Etmesi

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlere göre rubbe (رَبِّ) anlamına gelen “vâv” (و) edatı nekra sözcüklerde bizatihi amel eder. Basra dil ekolü mensuplarından Müberred (ö. 286/900) de bu görüşü benimsemiştir. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise rubbe (رَبِّ) anlamına gelen “vâv” (و) edatı bizatihi amel etmez, mukadder olan رَبِّ edatı amel eder. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 112)

3.46. لَزِيدٍ أَفْضَلُ مِنْ عَمْرٍ Cümlesinde Geçen “Lâm” Edatı

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlere göre لَزِيدٍ أَفْضَلُ مِنْ عَمْرٍ cümlesinde geçen “lâm” edatı mukadder kasemin cevabında gelen “lam” edatıdır. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise zikri geçen cümlede geçen “lâm” edatı ibtidâ lamı’dır. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 113)

3.47. Muzâf ve Muzâfun İleyh Arasında Fasl

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlere göre şiir zaruretinden dolayı zarf ve harf-i cer dışındaki başka kelimelerin muzâf ve muzâfun ileyh arasına fasl olarak girmesi caizdir. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise zarf ve harf-i cer dışındaki başka kelimelerin fasl olarak girmesi caiz değildir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 114)

3.48. Aynı Anlamı İfade Eden Kelimelerde İzâfe

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlere göre لَيْثٌ أَسَدٌ örneğinde olduğu gibi aynı anlamı ifade eden iki kelimenin lafızları farklı olduğunda birinin diğerine izafe edilmesi caizdir. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise caiz değildir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 115)

3.49. Atıf Anlamını İfade Eden “Vâv” (و) Edatının Zâid Olarak Gelmesi

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlere göre atıf anlamını ifade eden “vâv” (و) edatının zâid olarak gelmesi caizdir. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise caiz değildir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 116)

3.49. Mecerûr Zamir Üzerin Atıf

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlere göre مَرْرْتُ بِكَ وَ زَيْدٌ örneğinde olduğu gibi mecerûr zamir üzerin atıf caizdir. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise caiz değildir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 116)

3.50. Merfû Muttasıl Zamir Üzerine Atıf

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlere göre جِئْتُ وَ زَيْدٌ örneğinde olduğu gibi merfû muttasıl zamir üzerine atıf caizdir. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise tekîd ve fasl olmaksızın merfû muttasıl zamir üzerine atıf caiz değildir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 116, 117)

3.51. “Ev” (أَوْ) Edatının “Vâv” (و) ve “Bel” (بَلْ) Edatlarının Anlamını İfade Etmesi

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlere göre “ev” (أَوْ) edatının “vâv” (و) ve “bel” (بَلْ) edatlarının anlamını ifade etmesi caizdir. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise caiz değildir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 116, 117)

3.52. Muhaffef لَكِنْ Edatı ile Atıf

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlere göre بَلْ edatında olduğu gibi olumlu cümlede muhaffef لَكِنْ edatı ile atıf yapılması caizdir. Ekol mensupları أَتَانِي زَيْدٌ لَكِنْ عَمْرٍÖ cümlesini buna örnek olarak vermişlerdir. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise caiz değildir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 116, 117, 118)

3.53. كَيْ Edatının Nasb veya Cer Edatı Olduğu

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlere göre كى edatı nasb edatıdır. Cer edatı olması caiz değildir. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise كى edatı cer edatıdır. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 121)

3.54. كى Edatından Sonra اَنْ Edatının İzhar Edilmesi

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlere göre كى edatından sonra اَنْ edatının izhar edilmesi caizdir. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise izhar edilmesi caiz değildir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 121)

3.55. كى Edatının كىما Anlamını İfade Etmesi

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlere göre كى edatı كىما anlamını da ifade eder. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise ifade etmez. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 122)

3.56. حَتَّى Edatının Nasb veya Cer Edatı Olduğu

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlere göre حَتَّى edatı nasb edatı olup اَنْ edatı takdir edilmeksizin muzari fiili nasb eder. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise حَتَّى edatı cer edatıdır. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 122)

3.57. اِنْ Edatının اِنْ Anlamını İfade Etmesi

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlere göre şart anlamını ifade eden اِنْ edatı وَمَا نَزَّلْنَا عَلَىٰ وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ اِنْ anlamını ifade eder. Ayetin takdiri اِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ اِنْ şeklindedir. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise اِنْ edatı اِنْ anlamını ifade etmez. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 124, 125)

3.58. اِنْ Edatının Zaid Olarak Gelmesi

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlere göre اِنْ edatı اِنْ زَيْدٍ قَائِمٌ gibi اِنْ edatından sonra geldiğinde اِنْ edatının anlamını ifade eder. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise bu durumda اِنْ edatı zâid olur. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 125)

3.59. اِيْهُمْ Sözcüğünün Mebnî veya Mu'râb Olması

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlere göre اِيْهُمْ لَأَضْرِبَنَّ اِيْهُمْ örneğinde geçen اِيْهُمْ sözcüğü mu'râbtır. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise zikri geçen örnekte geçen اِيْهُمْ sözcüğü zamme üzere mebnîdir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 129).

3.60. Fâilin Fiil Üzerine Takdim Edilmesi

Kûfe dil ekolüne mensup âlimlere göre fâilin fiil üzerine takdim edilmesi caizdir. Basra dil ekolüne mensup âlimlere göre ise caiz değildir. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 132, 133)

3.61. Zarfın İsmi Merfû Kılması

Kûfe dil ekolüne mensup âlimler, اَمَامَكَ زَيْدٌ örneğinde olduğu zarfın isim üzerine takdimi durumunda zarf sözcüğünün kendisinden sonra gelen ismi merfu kıldığı görüşünü savunmuşlardır. Basra dil ekolüne mensup olan Ahfeş (ö. 215/830) ve Müberred'te (ö. 286/900) bu savunmuşlardır. Ahfeş ve Müberred dışındaki diğer Basra ekolüne mensup alimleri ise zarfın ismi merfu kılamayacağı ismin ibtidâ merfu olduğu görüşünü savunmuşlardır. (Yûsuf eş-Şehrezûrî, 1997, s. 89, 90)

Sonuç

Yûsuf eş-Şehrezûrî Şehrezûr'da yaşamış dönemin önde gelen alimlerindendir. Kelam, fıkıh, mantık ve nahiv gibi islami ilimlerin değişik alanlarında kıymetli eserler telif etmiştir.

Arap dilbilimcisi Yûsuf eş-Şehrezûrî'nin ez-Zehebu'l-muzâb fî mezâhibi'n-nuhât adlı eseri, Basra ve Kûfe dil ekolleri arasındaki tartışmaları günümüze taşıyan önemli bir kaynaktır. Bu eserdeki tartışmaların ve kullanılan terminolojinin bilinmesi, günümüz dilbilimcileri ve araştırmacıları için büyük bir önem taşır. Bu bilgilerin ışığında, Arap dilinin tarihi gelişimini ve gramer kurallarının nasıl şekillendiğini daha iyi anlamak mümkün hale gelir. Ayrıca, bu ekoller arasındaki metodolojik farklılıklar, dil biliminde farklı yaklaşımların ve bakış açılarının nasıl ortaya çıktığını göstererek, çağdaş

² el-Bakara 2/23. Ayetin meali: "Kulumuza indirdiğimiz kitaptan dolayı bir şüphe içinde iseniz onun benzeri bir süre de siz getirin,"

dilbilimi teorilerine de ışık tutabilir. Bu sayede, dilin yapısı ve işleyişi üzerine yapılan analizler daha kapsamlı ve derinlikli bir zemine oturur.

Şehrezûrî'nin eserindeki tartışmalar ve kullanılan ıstılahlar, dilbilim alanında çalışanlar için metodolojik bir zenginlik sunar. Ekollerin kuralları temellendirme biçimleri, delil sunma yöntemleri ve farklı görüşleri değerlendirme şekilleri, araştırmacılara eleştirel düşünme becerileri kazandırır. Bu bağlamda, Basra ve Kûfe ekollerinin karşılaştırmalı analizi, dilin çok boyutlu yapısını anlamada kritik bir rol oynar. Bu tarihi birikim, dilbilimsel araştırmalara yeni kapılar aralar ve daha sağlam bir metodolojik temel oluşturur.

Basra ve Kûfe dil ekolleri arasındaki ihtilâflı konulara muhtelif nahiv eserlerinde değinilmekle birlikte bu husus müstakil olarak bazı dil bilginleri tarafından ele alınmıştır. Yûsuf eş-Şehrezûrî de bu eserinde nahiv kitaplarında temas edilen Basra ve Kûfe dil ekollerinin gramer konusundaki ihtilâflı görüşlerini çok fazla ayrıntıya girmeden mukayeseli olarak özlü bir şekilde zikretmiştir.

Eser dil üslûbunun açıklığıyla dikkat çekmektedir. Oldukça sade ve anlaşılır bir dil kullanılan eserde kapalı ifadeler rastlanılmaz.

Kaynakça

- el-Bağdâdî, İsmail P. (t.s.). *İzâhu'l-meknûn fî 'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.
- eş-Şehrezûrî, Yûsuf. (1997). *ez-Zehebu'l-muzâb fî mezâhibi'n-nuhât*. thk. Hamdî el-Cebâlî. Nablus.